

Sochacki, Zdzisław

Z europejskiej problematyki kultury "vasi a bocca quadrata" we Włoszech północnych

Światowit 1 (42)/Fasc.B, 200-202

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z europejskiej problematyki kultury „*vasi a bocca quadrata*” we Włoszech północnych (Pl. 72-73)

Autor, nawiązując do swych dotychczasowych studiów i wypowiedzi (SOCHACKI 1988, 1990, 1993, 1994) konkluduje w tym miejscu spostrzeżenia dotyczące szczególnie zjawiska w neolicie i eneolicie europejskim. Zjawiskiem tym są elementy wyróżniającego się stylu ceramicznego, nawiązujące do północnowłoskiej kultury „*vasi a bocca quadrata*”, które pojawiają się w różnych na pozór niespodziewanych miejscach kontynentu. Poniższe uwagi będą przeglądem szkicowym, ujętym w punktach i opartym o problemową literaturę.

1. Kultura „*vasi a bocca quadrata*”, której nazwa pochodzi od czworobocznego ukształtowania górnej części (rzadziej całości) naczynia, jest lokalną kulturą środkowego neolitu w północnym, nadpadańskim rejonie Włoch. Wyróżnia się faktem dokonania pierwszej unifikacji na tym rozdrobnionym dotąd kulturowo, obszarze. Ciekawe, że cechujący ją styl ceramiczny, tak szczególnie w przedziach europejskich, nie ma żadnych zapowiedzi w środowisku ją poprzedzającym, ani nie jest kontynuowany po jej zaniku. Masowość występowania naczyń czworobocznych skłaniała więc badaczy do uznawania tej kultury za centrum rozwojowe tego rodzaju form. Natomiast pojawienie się ich nad Padem bez tradycji miejscowych upoważniało do wniosku o migracyjnym choć bliżej nieokreślonym pochodzeniu. (cf. RADMILLI 1962, 1963, 1975; MANFREDINI 1970; BAGOLINI 1977, 1980a, 1980b, 1980c, 1984; GUERRESCHI 1982 oraz inni). Sporadyczne występowanie naczyń w innych miejscach Europy wywołało z kolei mniemanie, że wywodzą się one „wprost” z obrębu kultury „*vasi a bocca quadrata*”. Taki błąd popełnił wtedy również autor odnośnie dwu unikatowych form z jego badań w Krakowie-Zesławicach (SOCHACKI 1977) (pl. 72).

2. Wyjątkowość form zesławickich skłoniła jednak autora do prób weryfikacji wspomnianej opinii oraz poszukiwania analogii na trasie domniemanego kontaktu, tj. w Kotlinie Karpackiej. Efekt okazał się zaskakujący. Obecność naczyń czworobocznych (i to nie w marginalnym nasileniu) stwierdzono bowiem w prawie pełnej sekwencji kulturowej neolitu i eneolitu. Pomimo kształtu, obcego kulturom autochtonicznym, związek takich form z kulturami miejscowymi jest wyraźnie potwierdzony (występowanie w czystych ich zespołach i posiadanie typowego dla nich ornamentu). Są to kolejno: kultura Körös, kultura ceramiki wstęgowej rytej, kultura bukowogórska, kultura nadcisańska, kultura proto-tiszapolgarska i tiszapolgarska, kultura bodrogkereszturska i kultura badeńska (Z. SOCHACKI 1978, 1993; tamże pełna litera-

tura). Zmiany nasilenia występowania naczyń czworobocznych w tym ciągu rozwojowym, sięgającym od początków neolitu po eneolit środkowy, są wyraźnie zaznaczone. Po słabym nasileniu w kulturze Körös jakby sygnalizującym początek rozwoju, już w kulturze ceramiki wstęgowej rytej dochodzi (gwałtownie?) do maksimum ich występowania. Po pewnych perturbacjach podobne maksimum następuje dopiero w kulturze badeńskiej jej klasycznego etapu (SOCHACKI 1993: 268-276, fig. 8). Trudno wyjaśnić przyczyny takich zmian ilościowych. Najistotniejszym faktem jest jednak to, że ciąg ten obejmuje wyraźnie określony obszar dorzecza górnej Cisy gdzie mamy duże i zwarte skupienie znalezisk (cf. SOCHACKI 1993: fig. 10). A więc wyróżnia się nie tylko Nizina Padańska! Również konfrontacja chronologiczna nie świadczy na korzyść ośrodka nadpadańskiego. Oprócz porównań chronologii względnej możemy przytoczyć ramowe datowania absolutne (ośrodek nadpadański ok. 4550-3350 p.n.e.; ośrodek nadcisański ok. 5500-2500 p.n.e. – cf. BAGOLINI 1980a; 1984: 349; SOCHACKI 1993: 265, 276-277, fig. 9). Z tego wynika, że kulturę „*vasi a bocca quadrata*” należy traktować tylko jako epizod ogólniejszego rozwoju zadokumentowanego nad Cisą. Nad Padem nie mamy ani zaczątków ani też kontynuacji; od razu pojawiają się formy w pełni rozwinięte typologicznie i maksymalnie nasilone. Czyli – przeciwnie dawniejszym poglądom – można uznać, że nie nadpadański lecz górnonadcisański ośrodek mógł być ośrodkiem genetycznym (z pewnym zastrzeżeniem, o którym mowa na końcu artykułu) (pl. 73).

3. Sporadyczne występowanie naczyń czworobocznych było też sygnalizowane z innych obszarów Europy. Autor zwrócił uwagę na Europę zachodnią (SOCHACKI 1990). Tu, już przy wstępnej kwerendzie rezultat był frapujący. Ścisłe analogiczne formy, bardzo rozproszone wzdłuż ciągów rzecznych, wystąpiły w różnych rejonach Francji, zwłaszcza południowej. Jeszcze bardziej zastanawiająca okazała się sytuacja na Półwyspie Iberyjskim gdzie takie formy lokują się (czasem w wielokilometrycznych odległościach) wzdłuż wybrzeża morza Śródziemnego a nawet Atlantyku sięgając po północną Portugalię (SOCHACKI, 1990: fig. 5). Wskazuje to na typowo nadmorską penetrację. Można mieć istotne wątpliwości czy tego rodzaju i tak rozległe działanie mogła zainspirować kultura „*vasi a bocca quadrata*” ze swojego niewielkiego i blokowanego Alpami zachodnimi, obszaru. Autor jest skłonny przypisać tej kulturze działanie na przyległe tereny południowej Francji, lecz co do terenów odleglejszych

zachodzi ewentualność jeszcze innego rozwiązania, które zresztą wymaga dalszych i szerzej zakrojonych studiów (por. konkluzja artykułu).

We Francji omawiane formy wystąpiły głównie w kulturze Chassey jej neolitycznego etapu (Chassey A); w Hiszpanii w neolitycznych kulturach: Almeria i „*sepulcros de fosa*”. Niektóre pozostałe znaleziska wykraczają poza pozycję chronologiczną kultury „*vasi a bocca quadrata*”. (cf. BERNABO-BREA 1949; MALUQUER DE MOTES 1949; ARNAL, BAILLOUD, RIQUET 1960; FLETCHER-VALLS 1960; BOSCH-GIMPERA 1965; COURTIN 1974; VAQUER 1975; LUMLEY 1976; SOCHACKI 1994).

W miarę studiów nad tematem problematyka zainicjowana zjawiskiem tak lokalnym jak kultura „*vasi a bocca quadrata*” osiąga zakres ogólnoeuropejski. Szereg kwestii zostało wyjaśnionych, inne zbliżają się do wyjaśnienia, pozostałe jednak dopiero zarysowują się. Do tych ostatnich należą kwestie związane z samym istnieniem naczyń czworobocznych. Należy bowiem odpowiedzieć na poniższe pytania:

- jaki był powód wytwarzania naczyń tak szczególnego kształtu?
- jaki impuls spowodował ich ogromne rozprzestrzenienie w Europie i maksymalną ilościowo koncentrację nad Padem.

□ dlaczego te, odmienne kształtem formy, były akceptowane przez ludność kultur o różnorodnej specyfice, genezie i pojęciach ideowych.

□ czy szkicuąc problemy związane z tak specyficznymi formami należy ograniczać się wyłącznie do Europy?

To, co autor sugeruje w niniejszej oraz tu cytowanych pracach odpowiada aktualnemu stanowi wiedzy. Nie uważa aby można było zakwestionować istnienie inspirującego ośrodka nadcisańskiego. To znaczy faktów zaistniałych po jego powstaniu. Autor nie podjął tu jednak kwestii samorodności tego ośrodka – czy powstał on „samoczynnie” lub pod jakimś innym, może zewnętrznym, działaniem?

Sytuacja w kulturze Körös wymaga uściślenia; wyjaśnienia też wymaga sytuacja na Bałkanach oraz w rejonie Egei. Dopóki to nie zostanie wyjaśnione, nie można wykluczyć istnienia nawet pozaeuropejskiego, pracentrum genetycznego omówionych form. Za taką poszlaką przemawia sytuacja w Europie zachodniej, na obszarze na które nie mogła odpowiednio działać drogą lądową kultura „*vasi a bocca quadrata*” a tym bardziej ośrodek nadcisański. Inspiracja odbywała się tu wyraźnie rozległą drogą morską, być może z obszaru nie wykrytego dotąd ośrodka (nawet przednioazjatyckiego). Tej hipotezie roboczej autor poświęci jeszcze uwagę.

Literatura

ARNAL J., BAILLOUD G., RIQUET R.
1960

Les styles ceramiques du neolithique français, Prehistoire 14

BAGOLINI B.
1977

L'ambiente neolitico de la Vela (Trento). II momento meandro-spiralico nella Cultura dei vasi a bocca quadrata, Trento

1980a

Introduzione al Neolitico dell' Italia Settentrionale, Pordenone

1980b

II Trentino nella Preistoria del Mondo Alpino, Trento

1980c

II Neolitico nell' Territorio Veronese, in: *II Territorio Veronese delle origini all'età Romana*, Verona, p. 43-64

1984

Neolitico, in: *II Veneto nell' antichità (Preistoria e Protostoria)*, vol. I, Verona, p. 323-349, 382-417

BERNABO-BREA L.
1949

Le culture preistoriche della Francia meridionale e della Catalogna e la successione stratigrafica delle Arene Candide, Rivista di Studi Liguri 15, fasc. 1-2, p. 21-45

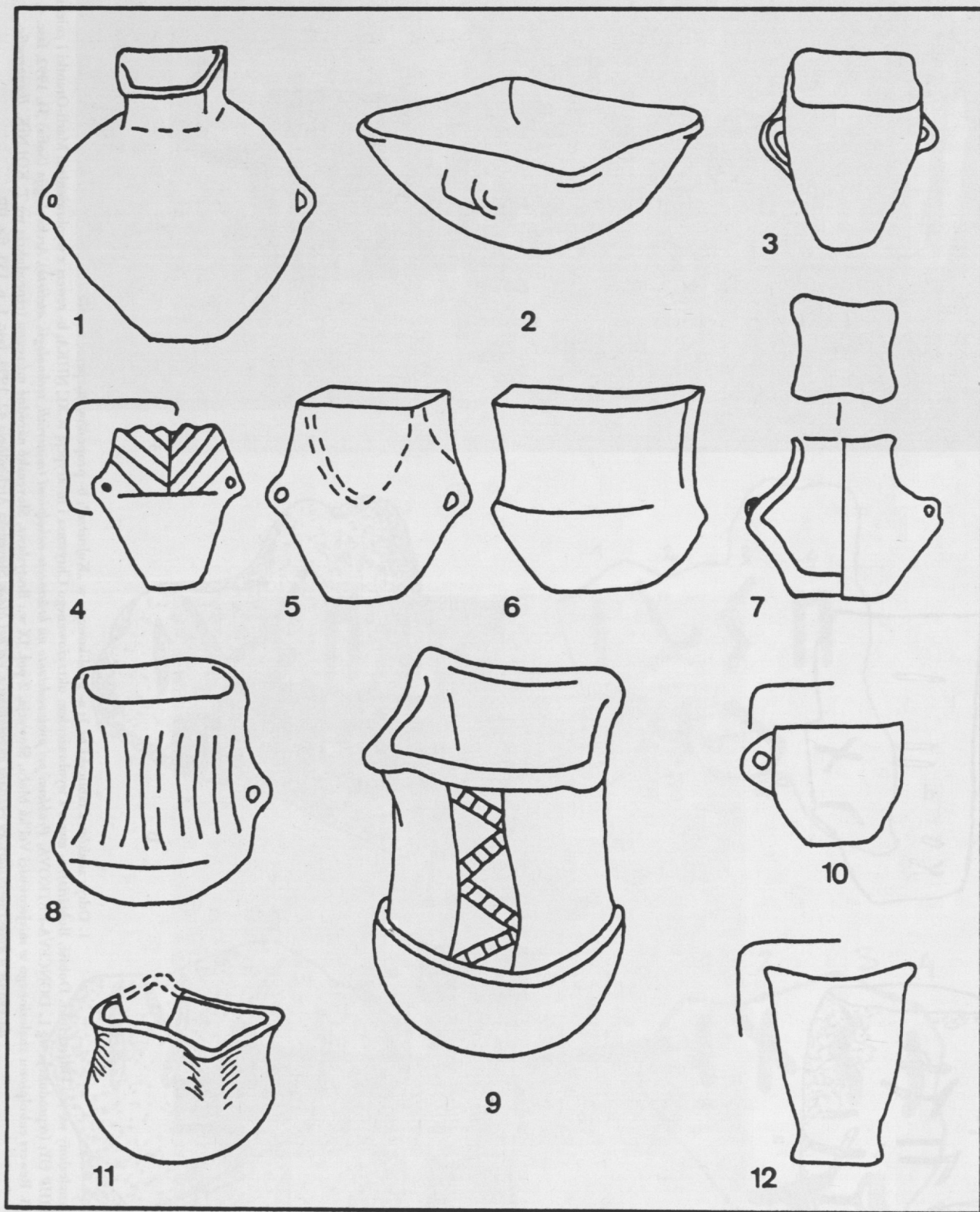
BOSCH-GIMPERA P.
1965

Problemes de Chronologie du neo- eneolithique de la Peninsule Iberique, in: *Atti del VI Congresso Internazionale delle Science Preistoriche e Protohistoriche*, vol. II, p. 340-342

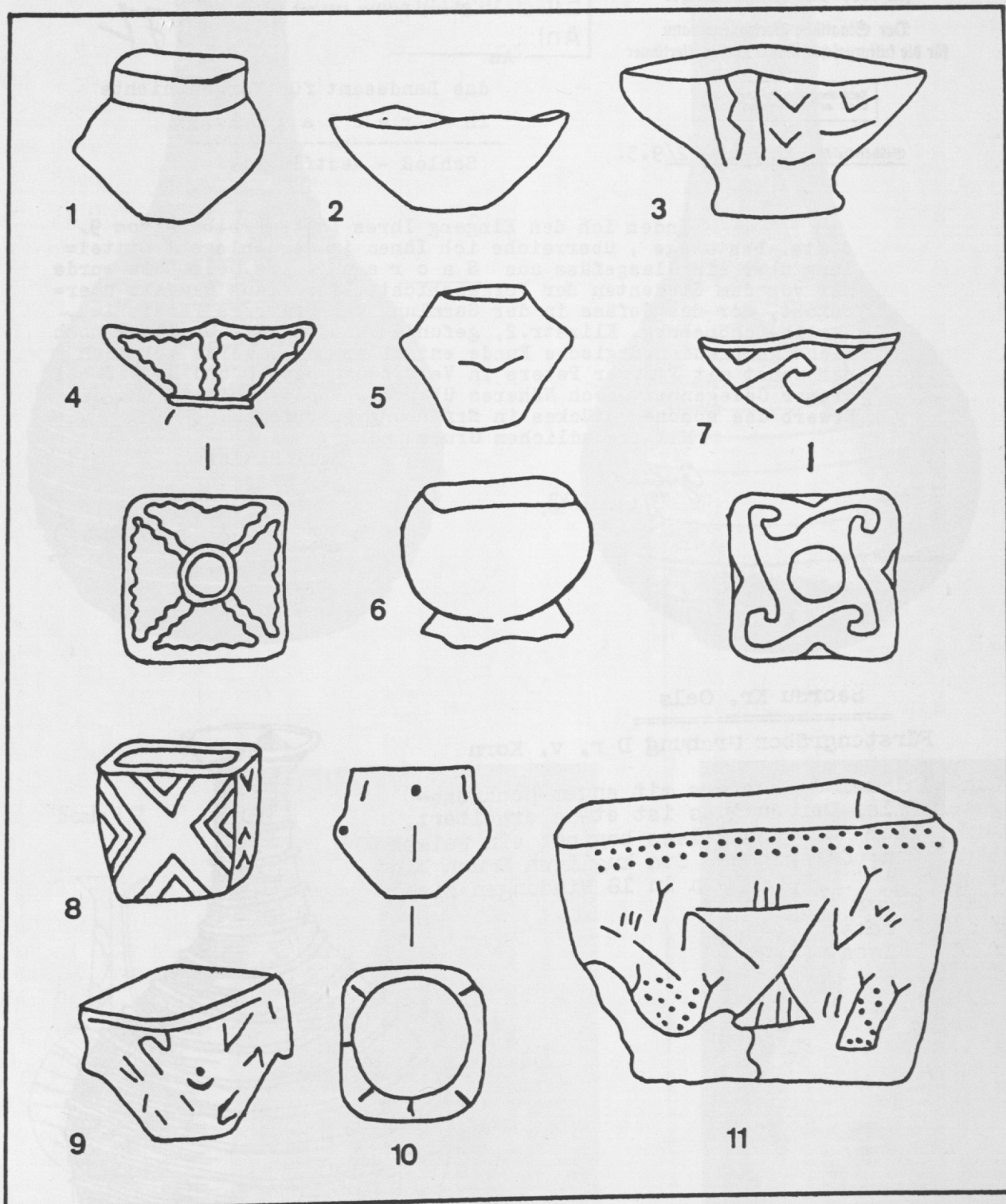
COURTIN J.
1974

Le Néolithique de la Provence, Mémoires de la Société Préhistorique Française 11

- FLETCHER-VALLS D.
1960 *Vasos de Boca quadrada en la Peninsula Ibérica*, in: Festschrift für Lothar Zotz, Steinzeitfragen der Alten und Neuen Welt, p. 145-150
- GUERRESCHI G.
1982 *Dicotomia nelle sfera culturale dei „vasi a bocca quadrata” nell'Italia Settentrionale*, Preistoria Alpina 18, p. 33-38
- LUMLEY H. DE (ed.).
1976 *La préhistoire française*, Paris
- MALUQUER DE MOTES J.
1949 *Vasos de boca quadrada en Cataluna*, Rivista di Studi Liguri 15, fasc. 1-2, p. 50-52
- MANFREDINI A.
1970 *Nuove ricerche a Chiozza di Scandiano*, Origini 4, p. 145-159
- RADMILLI A. M.
1962 *Piccola Guida della Preistoria Italiana*, Firenze
- 1963 *La preistoria d'Italia alla luce ultime scoperte*, Firenze
- 1975 *Guida della Preistoria Italiana*, Firenze
- SOCHACKI Z.
1977 *Z ziemi włoskiej do Polski?*, ZOW 49, nr 4, p. 300-306
- 1978 *Some questions concerning the appearance of rectangular vessels in the European Neolithic and Aeneolithic*, The Journal of Indo-European Studies 15, fasc. 3-4, p. 227-238
- 1990 *Les éléments de la civilisation de vases à encolure carrée en Europe Occidentale en liaison avec les centres d'Europe du Sud-Est*, Études Indo-Européennes 9, p. 123-136
- 1993 *Wybrane zagadnienia relacji między Niziną Padańską a Kotliną Karpaczką w młodszej epoce kamienia*, APolski 38, fasc. 2, p. 263-283
- 1994 *Remarques sur la civilisation de vases à encolure carrée (Osservazioni sulla cultura dei vasi a bocca quadrata)*, Quaderni di Archeologia del Veneto 10, p. 96-102
- VAQUER J.
1975 *La céramique chasséenne du Languedoc*, Carcassonne.

Formy przewodnie naczyń kultury „vasi a bocca quadrata” we Włoszech północnych. Naczynie nr 1 (Quinzano w Ligurii) ma analogie w kulturze badeńskiej (Kraków-Zesławice). Na podstawie literatury cytowanej w tekście zestawili autor.

Niektóre przykłady naczyń czworobocznych z ośrodka nad górną Cisą (kultura ceramiki wstęgowej rytej).
Na podstawie literatury cytowanej w tekście zestawil autor.